

УПРАВЛІННЯ РЕЗЕРВАМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ГАЛУЗІ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

MANAGEMENT OF RESERVES OF INCREASING THE EFFICIENCY OF DAIRY INDUSTRY IN AGRICULTURAL ENTERPRISE

Стаття присвячена актуальним питанням підвищення ефективності виробництва і розвитку галузі молочного скотарства в сільськогосподарському підприємстві. На прикладі сільськогосподарського підприємства досліджено спроможність галузі молочного скотарства забезпечувати високі валові надої за рахунок підвищення інтенсивності на основі прогресивних технологій утримання поголів'я, селекції, зміцнення якості кормової бази, оптимізації мотиваційних чинників. Окреслено резерви підвищення ефективності галузі молочного скотарства в сільськогосподарському підприємстві.

Ключові слова: ефективність виробництва, молочне скотарство, корми, сільськогосподарське підприємство, резерви.

Стаття посвящена актуальним вопросам повышения эффективности производства и развития отрасли молочного скотоводства в сельскохозяйственном предприятии. На примере сельскохозяйственного предприятия исследованы способность отрасли молочного скотоводства обеспечивать высокие валовые надои за счет повышения

интенсивности на основе прогрессивных технологий содержания поголовья, селекции, укрепления качества кормовой базы, оптимизации мотивационных факторов. Определены резервы повышения эффективности отрасли молочного скотоводства в сельскохозяйственном предприятии.

Ключевые слова: эффективность производства, молочное скотоводство, корма, сельскохозяйственное предприятие, резервы.

Article is devoted to actual problems of improving the efficiency of dairy production and the development of dairy industry in agricultural enterprises. Through the example of concrete agricultural enterprise there was investigated the ability of dairy industry to provide high gross yield by increasing the intensity through the advanced technologies of livestock breeding, selection, improvement of fodder quality, optimization of motivational factors. The reserves of increasing the efficiency of dairy industry in agricultural enterprise are outlined.

Key words: efficiency, dairy breeding, feed, agricultural enterprise, reserves.

УДК 631.16:658.155

Кутак К.М.

асистент кафедри економіки
Сумський національний аграрний
університет

Постановка проблеми. В агропромисловому комплексі України однією з пріоритетних галузей сільськогосподарського виробництва є молочне тваринництво. Значущість молока і молочних продуктів у забезпеченні продовольчої безпеки країни, роль і значення молочного скотарства в системі сільського господарства та вирішенні соціальних і економічних проблем на селі вимагає не тільки теоретичного обґрунтування подальшого їх розвитку, а й практичних кроків у реалізації стратегії формування ринку молочних продуктів з урахуванням світового досвіду та вітчизняних реалій. Прискорення темпів зростання виробництва молока має важливе народногосподарське значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ефективність виробництва молока розглядається в ряді праць вчених-економістів: В.Г. Андрійчука, В.Я. Амбросова, Ю. Кернасюка, В.Я. Месель-Веселяка, М.Й. Хоружнього та в багатьох інших. В працях вищеперелічених науковців висвітлюються питання пошуку резервів підвищення економічної ефективності виробництва тваринницької продукції, зокрема молока, на основі комплексного використання факторів інтенсифікації та впровадження досягнень науково-технічного прогресу за рахунок створення привабливого інвестиційного середовища в сільському господарстві та активізації інвестиційних процесів.

Постановка завдання. Основною метою економічної стратегії розвитку агропромислового комплексу України є неухильне піднесення матеріального рівня життя населення. Досягнення цієї мети вимагає насамперед вирішення продовольчої проблеми на основі підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва.

Виклад основного матеріалу. Ефективність виробництва молока, як правило, розглядається через призму особливостей самого виробництва. Хорунжий М.Й. відмічає, що «агропромислове виробництво має певні особливості, які не завжди піддаються регулюванню, але інколи позначаються на результатах діяльності» [5, с. 113]. Так, якість кормової бази у великій мірі залежить від природних умов і являється одним з основних факторів підвищення продуктивності корів. З одного боку, нестача повноцінних кормів не тільки впливає на рівень продуктивності тварин, а й на рівень їх захворюваності, скороченню продуктивної чисельності. З іншого боку, із збільшенням продуктивної чисельності корів виникає необхідність підвищення урожайності кормових культур та підвищення родючості кормових угідь, що потребує великих капіталовкладень.

На ефективність сільськогосподарського виробництва впливає велика кількість різних факторів.

Фактори ефективності – це вся сукупність рушійних сил і причин, які впливають на зміну її показників. Доцільним є такий поділ їх на такі групи:

- зміни технології та технічного рівня виробництва;
- управління, мотивація, організація виробництва та праці;
- обсяги та структура виробництва;
- інші фактори.

У сільському господарстві суттєвими є регіональні особливості, які діють як постійний фактор ефективності. Ще особливі фактори – землезабезпеченість та інтенсивність виробництва [2, с. 40].

На думку Янькова М.Д., на ефективність аграрного сектору, його функціонування впливають ряд факторів, які в економічній літературі поділяють на такі групи: природні, техніко – економічні і технологічні, загальноекономічні, соціальні [3, с. 12]. Кожен з цих чинників по-своєму впливає на функціонування і розвиток сільськогосподарських підприємств.

Андрійчук В.Г. виділяє макро-, мікро- та мезоекономічні чинники ефективності діяльності аграрних підприємств. До макроекономічних чинників автор відносить: платоспроможний попит, інфляцію, відсоткові ставки, обмінний курс національної валюти, динаміку цін, урядові видатки і дефіцит державного бюджету, безробіття, обсяги інвестицій. До мікроекономічних чинників ефективності виправдано відносити чинники внутрішнього середовища підприємства. Найбільш важливими мезоекономічними чинниками є внутрішня будова ринку сільськогосподарської продукції та продовольства і характер побудови агропромислових інтеграційних зв'язків [1, с. 15].

На думку Месель-Веселяка В. Я., найбільш впливовим фактором, що спричиняє низьку ефективність виробництва, є недосконалість економічного механізму господарювання [4, с. 14].

Крім того на думку багатьох вчених, сукупність факторів, що впливають на рівень ефективності сільськогосподарських підприємств умовно можна поділити на дві групи: фактори внутрішнього середовища та фактори зовнішнього середовища. Фактори внутрішнього середовища (залежать від самого підприємства) характеризують здатність сільськогосподарських підприємств впливати на ефективність виробництва

покращанням використання власних фінансових, трудових, матеріальних та інших ресурсів, впровадженням інтенсивних технологій тощо.

Фактори зовнішнього середовища (не залежать від товаровиробника) – це діяльність держави, фінансово-кредитних та ринкових інституцій спрямована на створення умов сільськогосподарського виробництва через використання макроекономічних важелів.

В сільському господарстві країни не відбулося корінних зрушень у свідомості більшості керівників новостворених підприємницьких структур щодо приведення у відповідність рівня продуктивних сил характеру виробничих відносин. У результаті чого змінилися тільки назви організаційно-правових форм господарювання, а внутрішньогосподарські економічні відносини залишаються на колишньому рівні і будуються за такою же схемою, як в колективних сільськогосподарських підприємствах.

Суть проблеми підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва полягає в тому, щоб на кожну одиницю витрат досягти реального збільшення обсягу виробництва продукції, необхідної для задоволення потреб споживача.

Також на ефективність сільськогосподарського виробництва в Україні впливає, ряд визначених зовнішніх та внутрішніх факторів: висока (близько 25%) частка великих і надвеликих промислових підприємств; низька ціна робочої сили була зумовлена відносно більш низькими цінами на споживчому ринку і більш низькими життєвими стандартами, звичками, готовністю терпіти нестатки і т.п.; нерозвиненість горизонтальної інфраструктури ринку як інформаційних, так і матеріально-речовинних горизонтальних систем: складів, транспортних шляхів, засобів збереження інформації, адміністративних споруд і т. ін.; низький рівень економічної культури населення (у т.ч. керівників підприємств сільського господарства); виникнення і розширення легального недержавного сектора у формі приватних підприємств, фермерських господарств, спільних підприємств; різке зниження ефективності всієї господарської системи: зростання стартових витрат необхідних для початку нового виробництва, різке зниження рівня безпеки підприємництва, зростання ризику провалу при нерозвиненості системи економічного страхування.

Економічну ефективність виробництва оцінюють за допомогою спеціального критерію, який зумовлюється дією економічних законів і характеризує ефективність з якісної сторони.

Вихідним критерієм народногосподарської ефективності виробництва є обсяг національного доходу з розрахунку на одиницю населення при найменших трудових затратах.

Ефективність виробництва кількісно характеризується системою економічних показників, між якими повинен бути взаємозв'язок по методиці обчислення і змісту розрахунків.

Для досягнення максимального збільшення виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції необхідно визначити раціональні нормативи витрат, необхідні витрати на підвищення якості продукції, а також на охорону праці робітників.

Для більш детального аналізу стану молочної галузі розглянемо його на прикладі СФГ «Урожай»,

яке знаходиться в селі Андріяшівка Роменського району Сумської області.

Загальна земельна площа господарства складає 9730 га. На підприємстві працює 260 осіб, серед них 150 осіб – зайнята в рослинництві, та 110 осіб – зайнято в тваринництві. Господарство має основних фондів на суму 84289 тис. грн.

Товарна продукція господарства за останні 4 роки зросла з 62881,1 тис. грн. в 2013 році до 141187,2 тис. грн. в 2016 році (в 2,2 рази). Продукція тваринництва при цьому зросла з 15101,1 тис. грн. в 2013 році до 26373,5 тис. грн. в 2016 році. Основною продукцією тваринни-

цтва було молоко. Його виробництво в 2015 році склало 22840 тис. грн.

Валовий прибуток господарства за 2013–2016 роки зріс в 3,4 раз, чистий прибуток – в 3,3 раз. Про підвищення ефективності СФГ «Урожай» свідчить зростання рівня рентабельності виробництва з 30,2% в 2013 році до 66,6% в 2015 році.

Ознайомимось з структурою поголів'я стада по статеву – віковим групам (таблиця 1)

За чотири роки поголів'я стада зросло на 83 голови за рахунок збільшення кількості тварин на відгодівлі (на 83 голови) та нетелів (на 27 голів).

Таблиця 1

Структура поголів'я стада по статеву – віковим групам

Статеву – вікові групи тварин	2013р.	2014р.	2015р.	2016р.	Відхилення	
					(+/-)	%
Корови	612	612	612	612	0	0
Нетелі	71	44	42	42	-29	-40,8
Телята до 1 року	318	275	319	345	+ 27	+8,5
Дорослі тварини на відгодівлі	491	427	385	576	+ 85	+17,3
Всього	1492	1358	1358	1575	+ 83	+ 5,5
Питома вага корів у стаді	41,0	45,1	45,1	38,9	-2,1 п.п.	

Таблиця 2

Породи корів у СФГ «Урожай» у 2013–2016 роках

Чисельність стада	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Українська червоно – ряба (молочна)	310	305	308	309
Симентальська	302	307	304	303
Разом	612	612	612	612

Таблиця 3

Динаміка виробничої собівартості в розрахунку на 1 фуражну корову та 1 центнер молока, грн.

Показники	2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.		Відхилення (+,-)	
	1 гол.	1 ц	1 гол.	1 ц	1 гол.	1 ц	1 гол.	1 ц	1 гол.	1 ц
Прямі матеріальні витрати, з них:	11382,4	188,36	15621,1	226,25	23092,8	310,08	26298,7	373,70	14916,3	185,34
Корми	7449,4	123,27	9102,8	131,84	10216,2	137,18	15088,7	214,41	7639,3	91,14
Пальне та мастильні матеріали	1113,4	18,42	2152,1	31,17	3102,1	41,65	2626,0	37,31	1512,6	18,89
Оплата послуг сторонніх організаціям	83,3	1,38	80,7	1,17	574,7	7,72	300,7	4,27	217,4	2,89
Решта матеріальних витрат	10089,2	166,96	4285,5	62,07	9201,5	123,55	8283,3	117,71	-1805,9	-49,25
Прямі витрати на оплату праці	2502,1	41,41	2914,1	42,21	3837,1	51,52	3109,0	44,18	606,9	2,77
Інші прямі та загально-виробничі витрати, з них:	1827,3	30,24	2246,2	32,53	2799,0	37,58	4456,5	63,24	2629,2	33,00
Амортизація	838,3	13,87	1095,4	15,87	1247,1	16,74	3749,5	53,28	2911,2	39,41
Відрахування на соц. заходи	925,8	15,32	1081,1	15,66	1454,2	19,53	684,3	9,72	-241,5	-5,60
Решта витрат	63,2	1,05	69,8	1,01	97,7	1,31	22,7	0,24	-40,5	-0,81
Всього витрат	15711,8	260,00	20781,4	300,99	29728,9	399,19	33864,2	481,12	18152,4	221,12

В господарстві кількість корів за останні роки не змінювалась.

Суттєвий вплив на валовий надій має кількості поголів'я корів, а на його продуктивність впливає структура стада, і перш за все по породному складу.

В ФСГ «Урожай» утримують лише дві породи корів молочного стада – Українську червоно – рябу та Симентальську.

Основними в структурі затрат на виробництво молока є затрати на корми. В господарстві значну увагу приділяють виробництву кормів власного виробництва

Поступово підвищується питома вага концентрованих кормів, оптимізується співвідношення між грубими і соковитими кормами, але окупність корму зменшується. Тому необхідно постійно працювати над покращенням поживності кормів, структури кормової бази.

Ознайомимось з динамікою виробничої собівартості молока в розрахунку на 1 фуражну корову та 1 ц молока.

За період дослідження витрати на 1 корову зросли в 2,2 раз (з 15711,8 грн. в 2013 році до 33864,2 грн. в 2016 році за рахунок росту витрат

Таблиця 4

Основні показники економічної ефективності виробництва молока

Показники	2013р.	2014 р.	2015р.	2016р.	Відхилення звітного року від базисного	
					+,-	%
Вироблено продукції ц.	36893	42254	45578	43068	6175	116,7
Поголів'я голів	612	612	612	612	-	-
Продуктивність 1гол., кг/ц.	6028,3	6904,2	7447,4	7037,3	1009,0	116,7
Виробничі витрати – всього, тис. грн. молока	9615,6	12718,2	18194,1	20724,9	11109,3	215,5
в т.ч. на 1 гол, грн.	15711,7	20781,2	29583,9	33864,22	18152,52	215,5
на 1 ц молока, грн.	260,00	300,99	399,19	481,21	221,21	185,1
Реалізовано, ц	34682	40135	40405	38051	3369	109,7
Витрати на реалізовану продукцію – всього, тис. грн.	9628,7	13161,4	17566,4	19364,1	9735,4	201,1
в т.ч. на 1 ц реалізованої продукції, грн.	277,63	327,93	434,16	508,90	231,27	183,3
Виручка від реалізації – всього, тис. грн.	12687,8	14530,6	18152,7	22849,1	10161,3	180,1
в т.ч. на 1 ц реалізованої продукції, грн.	365,83	362,04	449,27	600,49	234,66	164,1
Прибуток – всього, тис. грн.	3059,1	1369,2	586,3	3485,0	425,9	113,9
в т.ч. на 1 гол., грн.	4998,5	2237,3	958	5694,4	695,9	113,9
на 1 ц продукції, грн.	88,20	34,11	14,51	80,92	-7,28	91,7
Рівень рентабельності виробництва,%	31,8	10,4	3,3	16,8	-15,0 п.п.	
Рівень рентабельності продаж,%	24,1	9,4	3,2	18,0	-6,4 п.п.	

Таблиця 5

Розрахунок резерву молочної продуктивності за рахунок оптимізації кормової бази підприємства

Показник	Сума
Норма витрат кормів на 1 ц молока, ц.к.о.	1,0
Нормативна витрата кормів на 1 голову при фактичному надолі, ц.к.о.	74,5
Фактично витрачено кормів на 1 голову, ц.к.о.	86,6
Відхилення від плану витрат, ц.к.о.	+12,1
Недоотримано молока з розрахунку на повну окупність корму від 1 голови, кг	1210
Загальний резерв валового надоя, ц	7405,2

Таблиця 6

Резерв збільшення виробництва продукції за рахунок покращення породного складу стада корів

Порода корів	Продуктивність однієї голови, ц	Структура поголів'я,%			Зміна середнього рівня продуктивності, ц
		фактична	можлива	(+/-)	
Чистопородні	6255	70	76	6	375,3
Змішані	3128	30	24	-6	-187,68
Разом	9383	100	100		187,62
Сума резерву від всього поголів'я					6934,4

на корми (7639,3 грн.), пальне та мастильні матеріали (1512,6 грн.), витати на оплату праці (на 606,9 грн.), амортизацію (на 2911,2 грн.). Позитивним є зменшення решти матеріальних витрат.

Собівартість 1 ц молока у 2013 році становила 260 гривень, а у 2016 році – 481,12 гривень, що на 221,12 грн. більше за рахунок росту тих же витрат, що і в розрахунку на одну корову.

В сучасних умовах важливим є не тільки виробництво продукції а й її вигідний збут. Тому дуже важливо знайти шляхи реалізації продукції, які забезпечать можливість відшкодувати витрати пов'язані з виробництвом і забезпечувати достатній рівень розвитку галузі в перспективі. Молоко підприємство реалізує на такі підприємства: «Прилуцький молочний завод», «Ічнянський молочний завод», «Богодучівський молочний завод», «Яготинський маслозавод».

При аналізі виробництва показники рентабельності використовуються як інструмент інвестиційної політики і ціноутворення. Вони більш повно, ніж прибуток, характеризують кінцеві результати господарювання, тому що їх величина показує співвідношення між наявними та використаними ресурсами.

Більш детально розглянемо основні показники рентабельності виробництва молока в СФГ «Урожай» в таблиці 4.

Виробництво молока в СФГ «Урожай» збільшився на 6175 ц у 2016 році за рахунок підвищення продуктивності корів на 1009 ц. Зросли виробничі витрати на 11109,3 тис. грн. В 2016 році було реалізовано на 3369 ц (9,7%) молока більше ніж в 2013 році, але за рахунок збільшення витрат на реалізовану продукцію на 231,27 грн. в розрахунок на 1 ц молока, ціна реалізації молока

зросла на 234,66 грн. В результаті прибуток підприємства зріс на 695,9 тис грн., але в розрахунок на 1 ц молока зменшився – на 7,28 грн. В результаті в 2016 році рівень рентабельності виробництва зменшився до 16,8% (знизився на 15% порівняно з 2013 роком), рівень рентабельності продаж склав 18% (знизився на 6,4%).

Оскільки фінансовий результат є економічним результатом сукупної взаємодії факторів виробництва (засобів праці, предметів праці і самої праці), природно-кліматичних умов і дієвих можливостей менеджменту, тому доцільно розглянути, під впливом яких змін отримали відхилення прибутку в 2016 році в порівнянні з 2013 роком.

Підводячи підсумки дослідження економічної ефективності галузі молочного скотарства в СФГ «Урожай» слід зайвий раз підтвердити, що ця стратегічно важлива галузь спроможна забезпечити високі валові надії за рахунок підвищення інтенсивності на основі прогресивних технологій утримання поголів'я, селекції, зміцнення якості кормової бази, оптимізації мотиваційних чинників, тобто на інноваційно-інтенсивній та соціально-економічній основі.

Серед економічних факторів розвитку сільського господарства та його важливої галузі – скотарства – є державне регулювання і податкова політика. Так, одним з джерел фінансової підтримки сільськогосподарських виробників, підвищення конкурентоспроможності та сталого розвитку скотарства є державні дотації і регульована система ПДВ. В 2013 році державна допомога на розвиток скотарства склала – 752,2 тис. грн., в 2014 році – 568,2 тис. грн., в 2015–2016 роках – державної допомоги не було.

Таблиця 7

Планові показники економічної ефективності виробництва і реалізації молока в СФГ «Урожай» на перспективу

Показники	2015 рік	2018 рік	Відхилення звітної року від базисного	
			±	%
Вироблено продукції ц.	43068	50474	7406	117,2
Поголів'я голів	612	612	-	100,0
Продуктивність 1гол., кг/ц.	7037,3	8247,4	1210,1	117,2
Виробничі витрати – всього, тис. грн. молока	20724,9	20724,9	-	100,0
в т.ч. на 1 гол, грн.	33864,22	33864,22	-	100,0
на 1 ц молока, грн.	481,21	419,61	-61,6	87,2
Реалізовано, ц	38051	45301	7250	119,1
Витрати на реалізовану продукцію – всього, тис. грн.	19364,1	19520,0	155,9	100,8
в т.ч. на 1 ц реалізованої продукції, грн.	508,90	430,90	78,0	84,7
Виручка від реалізації – всього, тис. грн.	22849,1	27203,3	4354,2	119,0
в т.ч. на 1 ц реалізованої продукції, грн.	600,49	600,50	0,01	100,0
Прибуток – всього, тис. грн.	3485,0	7683,3	4198,3	220,5
в т.ч. на 1 гол., грн.	5694,4	12554,4	6860,0	220,5
на 1 ц продукції, грн.	80,92	169,06	88,14	208,9
Рівень рентабельності,%	18,0	39,4	11,4 п.п.	

Одним з резервів підвищення продуктивності є оптимізація і збалансованість кормових раціонів.

Аналізуючи проведені розрахунки можна стверджувати, що за умови стовідсоткової окупності корму за рахунок оптимізації кормових раціонів підприємство має можливість додатково отримати 1210 кг молока від кожної фуражної корови. А загальна величина додаткового надою складе 7405,2 ц.

Крім того, досліджуваному підприємству можна удосконалити структуру стада за порідністю.

В СФГ «Урожай» є породи корів, які не є високопродуктивними. Такою є Симентальська порода корів. Продуктивність 1 голови дорівнює 3500–4000 тонн за рік. Судячи з цього, ми пропонуємо фермерському господарству перейти на корови Голштинської породи, так як їхня продуктивність близько 8000–9000 т за рік.

Зміна середнього рівня продуктивності молока за рахунок чистопородних корів зростає на 375,3 ц., поряд з цим змішані породи зменшують продуктивність виробництва на 187,68 ц. Сума резерву складе $(612 \times 6\% \times 187,62) = 6934,4$ ц. Зростанню продуктивності тварин і виходу продукції значно сприяють хороші умови утримання тварин, належний догляд, правильний режим годування та поїння, сумлінне ставлення працівників до своєї справи.

За попередніми розрахунками в СФГ «Урожай» Роменського району Сумської області 1340 ц молока від 1 корови на рік можливо отримати за рахунок оптимізації кормової бази. Розраховано планові показники економічної ефективності виробництва та реалізації молока в господарстві без зміни виробничих витрат на виробництво молока.

При збільшенні виробництва молока на 1210,1 ц на 1 корову валове виробництво зростає на 17,2% (7406 ц), затрати на 1 ц продукції зменшаться на 61,6 грн. Молока буде реалізовано на 7250 ц більше. В результаті в 2018 році прибуток господарства від реалізації молока зростає на 4198,3 тис. грн., в розрахунку на 1 продукції – на 88,14 грн/ц. Плановий рівень рентабельності молока в 2018 році складе 39,4, що на 21,4% вище ніж в 2016 році.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, для тваринницької галузі СФГ «Урожай» основні чинники зростання рівня рентабельності:

1. Селекційно племінна робота;
2. Нові технології годівлі та утримання тварин;
3. Потужна кормова база\$
4. Кваліфіковані кадри.

В господарстві потрібно поліпшувати матеріально – технічне забезпечення, активізувати матеріальне стимулювання тваринницької праці.

Пропозиції:

1. Освоювати досягнення НТП, забезпечити значні капіталовкладення в галузі тваринництва.

2. Забезпечити виробництво продукції у тваринництві і постійно підвищувати його обсяги; зміцнити трудову дисципліну, забезпечити господарство кваліфікованими кадрами.

3. Застосовувати прогресивні форми організації праці, економічно обґрунтувати спеціалізацію господарства.

4. Поліпшити породні якості тварин.

Підвищення продуктивності праці, зниження собівартості, зростання рентабельності виробництва продукції – основне завдання, яке стоїть перед кожним господарством, а тому у господарстві необхідно посилювати спеціалізацію і концентрацію виробництва, підвищувати рівень механізації трудомістких процесів, удосконалювати організацію і оплату праці. Необхідно встановлювати режим догляду за коровами протягом доби, що призведе до підвищення продуктивності та поліпшить умови праці обслуговуючого персоналу, поліпшувати і удосконалювати режим роботи і відпочинку обслуговуючого персоналу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник / В.Г. Андрійчук – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с.
2. Амбросов В.Я. Шляхи відтворення тваринництва / В.Я. Амбросов // Економіка АПК. – 2012. – № 5. – С. 40.
3. Кернасюк Ю. Молочний сектор: реалії і перспективи / Юрій Кернасюк // видання «Агробізнес сьогодні», 2015. т. Березень, № 6. – С. 10–12.
4. Месель-Веселяк В.Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 14.
5. Хорунжий М.Й. Агропродовольчий комплекс: проблеми формування і функціонування в ринкових умовах [Текст] / М.Й. Хорунжий // Економіка АПК. – 2012. – № 3. – С. 113–120.